

Башманівський В.І. Пейзаж у романі М. Стельмаха «Велика рідня» // М. Стельмах і сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХмЦНП, 2012. – С. 16-20.

Канд. філ. наук, доцент кафедри
новітньої української літератури та соціальних комунікацій

Башманівський В.І.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПЕЙЗАЖ У РОМАНІ М. СТЕЛЬМАХА «ВЕЛИКА РІДНЯ»

Романістика М. Стельмаха є особливим феноменом у розвитку української літератури ХХ століття. Письменник зумів запропонувати читачеві особливий художній світ, репрезентувавши власну естетичну програму, важливою складовою якої є мальовничі пейзажні картини. Особливості пейзажу як складової художньо-мистецького процесу та його роль у розвитку мистецтва слова активно досліджували Б. Галанов, О. Галич, Ю. Кузнєцов, М. Леонтєв, Я. Маршарова, В. Синенко, В. Сорокін, М. Тараненко, В. Чайковська та інші. Водночас авторська репрезентація духовного світу людини в поєднанні зі світом природи в романі «Велика рідня» Михайла Стельмаха ще малодосліджена. З цією метою вважаємо необхідним дослідити роль та особливості пейзажних малюнків у концепції творення авторського тексту. Створюючи яскраві, переконливі художні картини, письменник використовував багату гаму зображальної палітри: експресивність і образність, і цим самим досягав значної досконалості в зображенні українських пейзажів.

Пейзажні картини в прозі М. Стельмаха самобутні, зрозумілі й близькі читачеві. Секрет його майстерності, напевне, у тому, що письменнику, попри складність того періоду, все ж вдалося відтворити українське національне сприйняття світу. Картини природи в романі зворушують і зачаровують читача. Автор ніби висловлює своїми пейзажними замальовками те, що відчуває реципієнт, змушує переживати почуття єдності з природою.

Для Михайла Стельмаха світ природи особливий, тісно пов'язаний із психологічним станом ліричного героя. Письменник відтворює природні явища, акцентуючи увагу на свіжості й точності відчуттів. Завдяки глибокій образній уяві та багатій фантазії, автору вдається поєднати внутрішній світ героя з природним середовищем, що його оточує, та можливістю виразити риси психологічного стану людини.

Розуміння природи, вміння глибоко й тонко відчувати та сприймати її є однією з ознак внутрішнього світу героїв роману. Ось як автор передає тривогу Дмитра, який чекає на прихід Марти: «Вийшов на дорогу, вдивлявся в голубі, обсіяні місячним сяйвом пагорки, в рухливі тіні, що котилися полем, затьмарювали сліпуче, щедро розсипане зерно. Безгоміння настороженим псом вляглося біля остуджених хат, що блимали жовтими вогниками... Липа сійнула срібною памороззю і знову мовчки передумувала старечі печалі» [1, с. 382]. Ліричний герой страждає. Його переживання підсилюються зоровими образами, вираженими ключовими словами-символами (пагорки, рухливі тіні, безгоміння тощо). Важливу роль виконує метафора: «... безгоміння настороженим псом вляглося», «липа передумувала старечі печалі» тощо.

Автор не тільки допитливий спостерігач та оповідач. Він – філософ села, який уміло, точно відтворює стан людини в момент виконання важкої праці біля землі: «З полудня сипнув дрібний холодний дощик. Руки Югини задубіли і ледве ворушилились у доспілому просі. Поле зтягнулось сірою безвідрадною сіткою. Сизою темінню заклубився Великий шлях, та вітер швидко розметав димчасті хмари, і обпатране, без проміння сонце злякано вискочило на брудно-синю прогалину, покотилось ночувати в ліс» [1, с. 510].

Зображені пейзажі в романі живі, таємничі, покликані висвітлити всі сторони життя: «За селом, неначе в один день саджені, звелися могутньою брамою два дуби, на їхні плечі лягла кована блакить неба, темне узорчасте листя заховало в собі скарби, одначе досить вітерцю пробитися крізь живі кучері, як цілі потоки сонця спалахують і бризнуть в усі сторони й знову пригасяться клубками пальчастого зеленого шумовиння» [1, с. 407].

Розміреністю та спокоєм ніби «дихають» згадані рядки, спрямовуючи увагу читача на поглиблене розуміння психології землероба. Письменник намагається якомога краще донести до свідомості читача характер місцевості, де опинився ліричний герой, у поглядах якого домінують тяжіння до душевного спокою, усамітнення й прагнення до неспокійного, бурхливого способу життя. Подібний життєвий імператив М. Стельмах стверджує через картини пейзажних замальовок: «Осінь, як добра господиня, ходила од села до села, віючи здоров'ям і величним задуманим спокоєм. У високому небі пропливали журавлі. Прощаючись з рідним краєм, вони вже загубили срібні переливчасті сурми... Ночами тривожились прибузькі луки, даючи притулок перелітним птахам, а дні дивовижно пахли дозрілими яблуками і лісовою прив'ялою прохолодою [1, с. 574].

Пейзаж відіграє концептуально-важливу функцію у структурі роману. Він органічно поєднаний з розвитком подій у тексті та психологічним станом героя. У романі природа жива, рухлива, діюча. Вона максимально персоніфікована: «М'який вересневий день неводом затулював сонце в сизуваті крила, і тільки іноді воно, сковзнувши над рваною, клубчастою проріхою, майне золотим плавником, і просвіток заграє в темних водах трьох ставків, і все село, неначе із хвиль, підіймається вгору» [1, с. 485]; «Погожий осінній ранок покотив над деревами вибілене сонце, низько полями розіткався туман, наливаючи зібраним молоком долини й яруги» [1, с. 586].

Природа органічно вплітається в композицію творів і виступає одним із засобів художнього мислення та творення образів. М. Стельмах створює цілісні поетичні картини, у яких пейзажі репрезентують глибокий символічний смисл із багатограним філософським підґрунтям.

Письменник майстерно зображує єдність людини з природою. Виразні пейзажі передаються автором через сприйняття ліричного героя. Зосереджуючись на зорових і слухових відчуттях оповідача, автор підкреслює його вміння побачити та відчути красу українських пейзажів, наголошує на думці, що при дбайливому ставленні природа добра, ласкава, милосердна.

Відношення автора до землі набуває символічного значення, а пейзажні картини є одним із найважливіших засобів у відтворенні особливостей душевного стану героя. Письменник пропонує картини-роздуми, через які репрезентується його ставлення до українських краєвидів: «Луки, як червінцями, горіли сліпучим цвітом латача, зрідка похитувавсь червоними гордовитими головками коров'як і мерехтів іскорками зелений квасок. У лісах уже прозорий огонь зелені підігрівав чорні столітні дуби. Поміж молодою травою, наче хто росю бризнув, рясно цвіли білі квіти, темніли сердечка дикого часнику... Вітри, струшуючись з верховіть, м'яко йшли понад землею, кружляли в озерецках квіту і знову підіймались у гомінке напівпрозоре листя» [2, с. 163].

Почуттями казкової замріяності наповнена вищезгадана пейзажна картина. Краса настільки захоплює уяву ліричного героя, що він забуває про всі негаразди. Природа відновлює душевну рівновагу: «Спочатку затуманеним взором бачив Дмитро весняну красу, а потім, непомітно для себе, жадібно почав вбирати і барви, і світло, і шерехи, і співи» [2, с. 164].

Таємничість рідних краєвидів увиразнюється завдяки алітерації звуків «с», «р», «ч» та інших, створюючи казковий природний феномен, здатний зцілювати героя, а читачеві принести естетичну насолоду. Або ж зустрічаємо опис лісу, наповненого особливою авторською глибинною тональністю: «З лісу потягло прохолодою. На прогалинах так пахли голубі шапки чебрецю, що можна було впитися до непритоми... Могутнім спокоєм дихало чорнолісся. Вузлаті напружені дуби важко розкинули нерухомі шатра зубчастого листя. У гущавину чорних стовбурів блискавицями спадали білокорі берези, без вітру шумів полохливий лист на осиках» [2, с. 229].

Залишаючись наодинці з природою, ліричний герой по-новому сприймає світ, глибше замислюється над сутністю взаємин з довкіллям. Природа допомагає автору глибше розкрити внутрішні переживання Дмитра. Ось так показано реакцію природи на звістку про початок війни: «Тиша. На вікнах погасло сонячне проміння. І настороженими тінями наливається хата, немов

перед бурею. Зашумів на дворі вишняк, і вже не було у вікнах зеленого і блакитного світла – тільки сиза мла звужувала день» [2, с. 237].

М. Стельмах відтворює через пейзаж великий біль українського народу, який опинився між життям і смертю. Промовистим є епізод розстрілу людей із села Весела Діброва. Сам контраст між назвою населеного пункту й страшною перспективою змушує читача по-новому оцінити сенс життя: «земля – чорнотіла, стоптана копитами, збита машинами, розмелена танками... Над дорогою самотня верба, розчахнута міною, з подертою, покрученою корою. Пора б умирати, а не вмирає, тільки листом плаче, тихо, поволі, як удовиця» [2, с. 384]. Водночас життя на звільненій від ворога землі наповнене радістю. Підтвердженням цьому є пейзажі: «Голубою хвилею піднімалася над теплими нивами і вигиналася, немов наближаючись до своїх захисників, споконвічна дорога. Полуденне небо раптом, розганяючи навкруги тіні, сійнуло срібним зерном, і Великий шлях ожив, зашумів, наче ріка» [2, с. 659]. Оптимістичним звучанням наповнені завершальні рядки твору: «І шумів весняним шумом широкий шлях, велично і легко здіймаючись над притихлим перед пробудженням безмежним привіллям» [2, с. 661].

Таким чином, пейзажні замальовки є для М. Стельмаха символами рідної землі, що відтворюють авторські настрої, передають емоційний стан і душевні переживання. Пейзаж є частиною життя героїв роману, невід'ємною рисою їхнього світосприймання. Розуміння природи, єднання з нею, на думку письменника, збагачує людину, робить її щасливішою та щедрішою. Пейзажі в художніх творах М. Стельмаха виховують у читачів розуміння краси, збагачують їх творчу уяву, навчають розуміти природу.

Список використаної літератури

1. Стельмах М. Твори в шести томах. Т. 2. – К.: Дніпро, 1973. – 594 с.
1. Стельмах М. Твори в шести томах. Т. 3. – К.: Дніпро, 1973. – 662 с.

Анотація

У статті розкрито роль пейзажу в романі М. Стельмаха «Велика рідня», визначено його особливості як складової художньо-мистецького процесу.

Ключові слова: пейзаж, психологічний стан ліричного героя, світосприймання, концепція.